

สังคมพหุลักษณะในประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาคใต้ : การสำรวจเบื้องต้น

อดิศร ศักดิ์สูง*

บทนำ

บริเวณภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน หมายถึง 14 จังหวัดตั้งแต่ชุมพรลงไปถึงนราธิวาส พื้นที่ดังกล่าวนี้มีการตั้งชื่อเรียกต่างๆ กันว่า “คาบสมุทรมลายู” ซึ่งมีได้มีความหมายแต่เพียงเชิงกายภาพเท่านั้น หากรวมไปถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมด้วย ทั้งนี้เพราะบริเวณนี้มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เนื่องจากมีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน 2 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมอิสลามและพุทธศาสนา ก่อนที่จะเกิดรูปแบบทางวัฒนธรรม 2 ลักษณะ มีหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยมีพัฒนาการของชุมชนสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน มีการติดต่อกับชาติต่างๆ ทั้ง อินเดีย จีน และตะวันออกกลางมาตลอด ส่งผลให้ภาคใต้มีชุมชนและรัฐที่รับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาผสมผสานปรุงแต่งให้เป็นของตนเอง ดังปรากฏจากรูปแบบศิลปกรรมต่างๆ ที่สื่อผ่านออกมาจากโบราณวัตถุที่ค้นพบ ซึ่งต่อมาก็ค่อยๆ คลี่คลายกลายเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นพร้อมๆ กับการเกิดรัฐหรืออาณาจักรสำคัญที่มีโครงสร้างทางการเมืองและสังคมที่ซับซ้อนขึ้น อาทิ ศรีวิชัย ตามพรลิงค์ และลังกาสุกะ ฯลฯ ต่อมาเมื่อศาสนาอิสลามแผ่เข้ามาในคาบสมุทรมลายู อิทธิพล

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ อ. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ทางวัฒนธรรมของอิสลามได้วางรากฐานอย่างมั่นคงบริเวณภาคใต้ตอนล่างโดยเฉพาะยะลา นราธิวาส ปัตตานี สตูล และสงขลาบางส่วน แต่วัฒนธรรมอิสลามก็มีได้ส่งผลกระทบต่อภาคใต้ตอนบนนับแต่จังหวัดพัทลุงขึ้นมาเรื่อยๆ เพราะวัฒนธรรมของพุทธศาสนาได้ลงหลักปักฐานอย่างมั่นคงในบริเวณนี้มาก่อนหน้าแล้ว อย่างไรก็ตามบริเวณภาคใต้อย่างคงมีลักษณะเด่นในแง่การเป็นพื้นที่ซึ่งมี 2 วัฒนธรรมอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนานแม้กระทั่งบริเวณภาคใต้ตอนล่างก็ยังคงเป็นเขตรอยต่อที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมทางศาสนา 2 รูปแบบสืบเนื่องต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน (ยงยุทธ ชูแว่น, 2536, หน้า 148)

ภาคใต้อย่างเป็นบริเวณที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมกันมาอย่างยาวนาน นับแต่การเข้ามาวางรากฐานให้กับสังคมของชาวจีนอินเดีย การขยายอิทธิพลของสยามเข้าสู่หัวเมืองปักษ์ใต้ที่ทำให้กลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยได้ปรากฏบทบาทในประวัติศาสตร์ภาคใต้นับแต่พุทธศตวรรษที่ 19-24 การปรากฏตัวของชนเผ่าอินโดนีเซียนับแต่พุทธศตวรรษที่ 22 การหลังไหลเข้ามาของชาวจีนนับแต่ปลายสมัยอยุธยา ฯลฯ ปรากฏการณ์ดังกล่าวย่อมทำให้ภาคใต้กลายเป็นดินแดนเปิดที่มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกตลอดเวลาจนกลายเป็นบ้านหลอมทางวัฒนธรรมขนาดใหญ่ที่ภายในประกอบด้วยความหลากหลายทั้งในชนชาติ ภาษา ลัทธิศาสนา วัฒนธรรมของผู้คน ที่ต่างหมู่ต่างเหล่าต่างรูปแบบมีการติดต่อสัมพันธ์และอยู่ร่วมกัน อันก่อให้เกิดพัฒนาการในทุกด้านตลอดระยะเวลากว่า 14 ศตวรรษของประวัติศาสตร์ภาคใต้

เมื่อพิจารณาถึงภูมิหลังของภาคใต้ในแง่ความเป็นมาและความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาข้างต้น บริบทประวัติศาสตร์ของภาคใต้นับว่ามีความสัมพันธ์ยิ่งต่อการสร้างสรรค์ผลงานทางประวัติศาสตร์ของผู้คนแต่ละยุคสมัย ทั้งในรูปแบบการบันทึกและในแง่มุมมองปรัชญา ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์รูปแบบต่างๆ ที่น่าสนใจก็คือประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาคใต้นับแต่เริ่มลายลักษณ์อักษรล้วนเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับชนต่างชาติต่างภาษามาโดยตลอด เนื้อหาสาระจึงเต็มไปด้วยความหลากหลายในชนชาติและสังคมวัฒนธรรมของผู้คนจนเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น บทความนี้จึงเป็นมุมมองหนึ่งในการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับสาระของประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาคใต้ โดยจะจำกัดขอบเขตการศึกษาอยู่ที่การเขียน

ประวัติศาสตร์ภาคใต้ในสมัยจารีต ซึ่งก็คือสมัยจารีต สมัยตำนาน และสมัยพงศาวดาร ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะยุคสมัยดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นจารีตการเขียนที่คงความเป็นตัวตนของท้องถิ่นเอง ในขณะที่การเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคหลังคือในสมัยใหม่นั้นจะเป็นแบบแผนของส่วนกลางที่รับอิทธิพลวิธีการประวัติศาสตร์แบบตะวันตกอันเป็นมุมมองจากภายนอก การจำกัดขอบเขตการศึกษาของบทความนี้จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลดังกล่าว

จารีต : ปฐมบทแห่งการปะทะสังสรรค์

จารีตที่พบในภาคใต้มีหลายประเภท เช่น ศิลาจารีต จารีตที่อยู่บนแผ่นโลหะจารีตที่ฐานพระพุทธรูป เทวรูปจารีตที่ใบเสมา ฯลฯ โดยสาระของจารีตแล้วส่วนใหญ่จะเป็นรายงานเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทางศาสนา เท้าที่ผ่านมามีการค้นพบจารีตในภาคใต้ไม่มากนักหากเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ คือ พบเพียง 22 หลัก (เท้าที่มีการทำบัญชีไว้) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้ที่ไม่เอื้อประโยชน์ต่อการตั้งถิ่นฐานของคนจากต่างแดนในระยะแรก เนื่องจากพื้นที่เป็นเพียงท่าเรือที่จะข้ามคาบสมุทร แต่ข้อความจากจารีตที่มีจำนวนไม่มากนักกลับสะท้อนภาพพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภาคใต้ได้อย่างน่าสนใจว่ามีความเป็นมาอันยาวนานและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในยุคประวัติศาสตร์นั้นน่าจะเริ่มต้นพุทธศตวรรษที่ 9 - 10 เป็นต้นมา หากยึดตามข้อความในศิลาจารีตหลักที่ 29 (วัดมหาธาตุฯ นครศรีธรรมราช) เป็นเกณฑ์ (ประเสริฐ ณ นคร, 2528, หน้า 302) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีการค้นพบจารีตในภาคใต้จำนวนไม่มากนักจึงทำให้ขาดรายละเอียดของเหตุการณ์ที่ส่งผลให้การเชื่อมโยงภาพในอดีตของภาคใต้ในยุคแรกไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

แม้จารีตจะให้ภาพอดีตของภาคใต้ในยุคนี้ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร แต่ข้อความในจารีตหลายตอนมีสาระที่สะท้อนภาพรวมของภาคใต้ในยุคเริ่มแรกได้ว่าเป็นแหล่งรับและถ่ายทอดวัฒนธรรม ภาษา ศาสนา ลัทธิ ความเชื่อ รวมทั้งการเข้ามาอยู่อาศัยของชนชาติต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ดังข้อสรุปของ **สงบ ส่งเมือง** ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ภาคใต้ว่า “กลุ่มชนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาพักพิงอาศัยและครอบครองในดินแดนภาคใต้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9 - 18 เป็นชนชาติที่ใช้ตัวอักษรต่างกัน

ถึงสองชนิด คือ อักษรปัลลวะและขอมโบราณมีการใช้ภาษาต่างๆ ถึงห้าภาษา คือ ภาษาทมิฬ มอญ สันสกฤต เขมร และบาลี กลุ่มชนที่ใช้อักษรปัลลวะ ภาษาทมิฬและภาษามอญจะเข้ามาก่อนในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9 - 12 แล้วแทรกด้วยกลุ่มชนที่ใช้อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เป็นอย่างช้า เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 18 กลุ่มชนที่ใช้อักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤต เขมร และบาลีจะเข้ามาพักอาศัยเป็นรุ่นถัดมา จนกระทั่งถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จึงปรากฏหลักฐานของกลุ่มชนที่ใช้อักษรไทยหรือขอม ภาษาไทยในภาคใต้ซึ่งเข้าใจว่าเป็นชาวสยามนั่นเอง” (สงบ ส่งเมือง, 2532, หน้า 147) ข้อสรุปดังกล่าวนี้ว่าสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์บางแหล่งที่ระบุว่า มีพวก “ฮู” หรือพ่อค้าอินเดีย 500 ครอบครัวและมีพวกพราหมณ์อีกนับพันคนเข้ามาอาศัยทางภาคใต้ จำนวนหนึ่งได้มาแต่งงานกับสตรีชาวพื้นเมืองและตั้งรกรากอยู่ที่นั่นในพุทธศตวรรษที่ 18 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2523, หน้า 23) ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าผู้ที่เข้ามาในรุ่นแรกๆ น่าจะเป็นพวกอินเดียทางใต้หรือพวกทมิฬที่อพยพเข้ามาอาศัยปะปนกับชาวพื้นเมืองและเป็นผู้ที่ทำจารึกขึ้นเพราะอักษรปัลลวะจะนิยมใช้ในหมู่อินเดียทางใต้ ต่อมากลุ่มชนเหล่านี้ก็ได้ผสมผสานชาติพันธุ์กับชาวพื้นเมืองทำให้มีพวกลูกครึ่งชาวอินเดียเกิดขึ้น เช่นเดียวกับการปรากฏตัวของชนชาติมอญพร้อมกับจารึกภาษามอญ รวมทั้งขอมโบราณ ซึ่งต่อมาชนเหล่านี้ก็จะผสมผสานกับชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมืองลูกครึ่ง ตลอดจนผสมผสานกับชาวอินเดีย ขอม และมอญด้วยกัน เกิดเป็นสังคมที่มีลักษณะหลากหลาย ทั้งนี้หากพิจารณาจากร่องรอยหลักฐานและสาระตามจารึกภาษาต่างๆ ก็ทำให้พออนุมานได้ว่า บรรดาชาวอินเดียพื้นทะเล พวกลูกครึ่ง พวกมอญ พวกเขมร ล้วนเป็นอาณาจักรพระราชารัฐของภาคใต้ ทำให้เนื้อแท้ของภูมิภาคนี้กลายเป็นเป้าหมายลอมทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลาของสมัยประวัติศาสตร์ (สงบ ส่งเมือง, 2532, หน้า 233)

สาระของจารึกยังสะท้อนให้เห็นว่าตลอดระยะเวลาของผู้คนในภาคใต้ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 - 12 แกนกลางของการอยู่ร่วมกันเห็นจะได้แก่คติความเชื่อในศาสนาฮินดู ลัทธิไสวณิกายและวิษณุณิกาย โดยมีการอุทิศบูชาและสวดอ้อนวอนต่อเทพเจ้าทั้งสองเสมอ เช่น ข้อความจาก “จารึกหุบเขาช่องคอย” ที่แปลได้ความว่า “ขอเป็นสวามีของนางวิหยาเทวี (พระศิวะ) ขอความอบอุ่นมีแก่ท่าน ผู้เป็น

เจ้าแห่งข้าพระองค์นั้น ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่านผู้เป็นเจ้าของเทพทั้งมวลนั้น
 ชนทั้งหลายผู้เคารพต่อพระศิวะคิดว่าของท่านอันผู้เจริญ (พระศิวะ) นี้ จะพึงให้มี
 อยู่ในที่นี้จึงมาเพื่อประโยชน์” (ประเสริฐ ฤ ณคร, 2528, หน้า 314) ขณะเดียวกัน
 เนื้อหาของจารึกยังได้แสดงนัยยะให้เห็นในแง่ที่ว่าเป็นการอบรมสั่งสอนให้ผู้เข้ามา
 อยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีสำนึกในความเป็นคนต่างถิ่น เพราะเขาพลัดบ้านเมืองมาจึง
 สมควรประพฤติเป็นคนดีจะได้ทำนุก่ออาศัยรวมกันในสังคมที่มีขนบธรรมเนียม
 แตกต่างกันได้อย่างสงบสุข ดังข้อความในจารึกที่แปลความได้ว่า “พระองค์ประทานพร
 แก่เขาทั้งหลายคนดี (บุคคลผู้ประพฤติดี) ทั้งหลายที่อยู่ในหมู่บ้านของชนเผ่าใด
 ความสุขและผลสำเร็จในกิจการย่อมมีแก่คนเหล่านั้น” (www.arcrint.ac.th สืบค้นเมื่อ
 8 ธันวาคม 2548) ต่อมา เมื่อบ้านเมืองภาคใต้ได้พัฒนาการไปสู่รูปแบบอาณาจักร
 ซึ่งมีโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อน สาระจากจารึกหลายหลักก็ยังสะท้อนถึงความ
 พยายามจัดระเบียบสังคมเพื่อวางกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของชนชาติต่างๆ ใน
 โครงสร้างสังคม ดังข้อความที่ปรากฏใน “จารึกพังงา หลักที่ 1” ซึ่งมีอายุราว
 พุทธศตวรรษที่ 12 ที่กล่าวถึงการขุดสระหรือ “พัง” สาธารณประโยชน์ที่อยู่ในความ
 ดูแลร่วมกันระหว่างชนชั้นปกครองและราษฎรตามคติของอินเดียนำเข้าโดยเฉพาะ
 พวกทมิฬ (กรมศิลปากร, 2529, หน้า 58) สาระของจารึกในภาคใต้อีกหลายหลัก
 ก็ยังแสดงให้เห็นถึงการแพร่หลายของคติการปกครองแบบอินเดียนและการ
 ผสมผสานกันระหว่างคติการปกครองในรูปแบบต่างๆ ที่ชาวอินเดียนำเข้ามาสู่ภาคใต้
 โดยเฉพาะราวพุทธศตวรรษที่ 13 ที่บ้านเมืองแถบนี้พัฒนาการไปสู่รัฐที่มีโครงสร้าง
 ซับซ้อนหรือรัฐที่รู้จักกันดีว่า คือ ส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยที่ทำให้เกิดคติ
 การปกครองแบบ “เทวราชา” และการปกครองแบบกษัตริย์ศิวะพุทธขึ้น ดังปรากฏใน
 “จารึกนครศรีธรรมราช หลักที่ 23” ที่ได้กล่าวถึงราชทินนามของกษัตริย์ใน
 อาณาจักรศรีวิชัย คือ “ศรีมหาราช” และอีกพระนามว่า “ศรีวิษยนทร์” (ศรีวิชัย+อินทร์)
 ว่าเป็นมหาสมุทรแห่งคุณธรรมเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์เอกสูงสุดในพื้นดิน ข้อความ
 บนจารึกจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ในศรีวิชัยเป็นเทพเจ้าสูงสุด
 ซึ่งหมายถึงผู้รับมอบอำนาจความชอบธรรมทางการปกครองจากเทพเจ้าในศาสนาฮินดู
 คือพระวิษณุและพระอินทร์ (ประเสริฐ ฤ ณคร, 2528, หน้า 307 - 308) แต่ราวพุทธ
 ศตวรรษที่ 15 - 17 แนวคิดเกี่ยวกับสมมติเทพดังกล่าวจะเริ่มคลี่คลายไปสู่ความเป็น

พื้นเมืองมากขึ้น ดังปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีพิธีกรรมสถาปนากษัตริย์ ที่เกี่ยวข้องกับการยกฐานะให้หน้าเผ่าให้มีทิพภาวะ (Divine Attributes) หรือความเป็นเทพขึ้นมา ซึ่งก็ทำให้เข้าใจว่า เป็นการคลี่คลายของอิทธิพลไสวณิกายและวิษณุณิกายดังกล่าว อย่างไรก็ตามเมื่อลัทธิไสวณิกายและวิษณุณิกายและพุทธมหายานเสื่อมอิทธิพลลงไปราวพุทธศตวรรษที่ 16 และทำให้พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาแทนที่นั้นก็ปรากฏแนวคิดกษัตริย์แบบ “ธรรมราชา” ขึ้น ดังปรากฏ ใน “ศิลาจารึก วัดเวียง เมืองไชยา หลักที่ 24 ข.” ที่กล่าวถึงผู้ปกครองที่นามว่า “จันทรภาณุศรัทธมราชา” ผู้ปกครองเมืองตามพรลิงค์ เป็นผู้ประพฤติตนและอุปัถฌ์ค้ำชูศาสนา เป็นผู้เสมอด้วยพระเจ้าธรรมโคกราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองตามคติธรรมราชา (สงบ สง่เมือง, 2532, หน้า 153) แต่การใช้คติกษัตริย์ภายใต้อุดมการณ์ของพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ดังกล่าวกลับถูกนำไปผสมผสานกับแนวคิดไสวณิกายและวิษณุณิกายที่เคยมีบทบาทมาก่อน ดังนั้น คำสอนพุทธศาสนาบางตอนจะถูกปรับให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องของอำนาจของผู้ปกครองและธรรมะในทางศาสนา เพื่อสร้างลัทธิธรรมในการใช้อำนาจ สิทธิต่างๆ เพื่อความถูกต้อง มีความชอบธรรม และเป็นที่ยอมรับของชนชั้นใต้การปกครอง คือ โพร - ทาส ทั้งนี้เพื่อเป็นกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นกติกากที่จะจัดระเบียบสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยและสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชนหลายเชื้อชาติหลากหลายวัฒนธรรมที่ได้เข้ามาอาศัยในอาณาจักรของพระมหากษัตริย์แห่งตามพรลิงค์ด้วยกันอย่างสงบสุข

นับแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ทางภาคใต้ก็จะเต็มไปด้วยเรื่องราวการเข้ามามีบทบาทของชาวสยามโดยเฉพาะการขยายอำนาจทางการเมืองสู่หัวเมืองทางใต้ของราชอาณาจักรอยุธยาจนเข้าครอบงำอำนาจท้องถิ่นได้ ในสมัยนี้มีการใช้คติความเชื่อทางศาสนาเพื่อสร้างลัทธิธรรมการปกครองของรัฐบาลกลาง (อยุธยา) ดังนั้น จึงปรากฏจารึกที่ใช้อักษรไทยและภาษาไทยขึ้นมามากมาย สาระส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะการสร้างวัด เจดีย์ วิหาร สถูป และพระพุทธรูป ตลอดจนการกัลปนาวัดสำคัญๆ เช่น “ศิลาจารึกสุราษฎร์ธานี หลักที่ 5” พ.ศ. 2010 ฯลฯ (ประเสริฐ ณ นคร, 2527, หน้า 10 - 11) แต่ก็มีจารึกหลายหลักที่สะท้อนถึงความพยายามที่จะผสมผสานคติความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น จารึกที่ถ้ำเขาจิ้งโหล่น อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา

อาจสรุปภาพรวมของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบจารึกได้ว่ามีสาระที่ทำให้มองเห็นภาพของสังคมภาคใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 - 24 ว่าเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางชนชาติ โดยผู้ปกครองสามารถควบคุมดูแลให้คนหลายชนชาติหลายภาษาสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย และกระบวนการจัดการสังคมที่หลากหลายและซับซ้อนดังกล่าวนี้จะปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้น หากพิจารณาจากเนื้อหาในการบันทึกประวัติศาสตร์ของภาคใต้อีกรูปแบบหนึ่ง คือ การเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนานและพงศาวดารเมือง

ตำนาน : กระบวนการสร้างบูรณภาพแห่งชนชาติ

ตำนานจะเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่บ้านเมืองมีความเจริญและมีระบบการเมืองกับโครงสร้างสังคมที่ใหญ่โตซับซ้อนอันเป็นผลมาจากการขยายตัวของสถาบันกษัตริย์และพระพุทธศาสนา ตำนานจึงมีสาระที่เป็นเรื่องราวของการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นดังเช่นตำนานในภูมิภาคอื่นๆ ตำนานในภาคใต้อาจแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทหลายลักษณะ เช่น ตำนานศาสนา ตำนานพื้นบ้าน ตำนานชนกลุ่มน้อย ฯลฯ ลักษณะของตำนานในภาคใต้โดยภาพรวมจึงมีความหลากหลายทั้งในแง่สาระและวิธีการบันทึก อาทิ ตำนานที่เกี่ยวกับศาสนาและความเป็นมาของบ้านเมืองจะมีทั้งในรูปแบบที่เป็นของท้องถิ่น และมีทั้งที่รับจารีตการบันทึกมาจากภายนอกเป็นต้นว่าจากอิทธิพลของอยุธยา ฯลฯ (ดูเพิ่มเติมใน สงบ สงเมือง, 2532 และธิดา สาระยา, 2539) สำหรับตำนานที่โดดเด่นเป็นที่รู้จักกันดีเห็นจะได้แก่ “ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในการศึกษาวิวัฒนาการของภาคใต้ โดยสาระแล้วตำนานทั้งสองจะเป็นการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการลี้ภัยสงครามของพระราชวงศ์จาลังกาโดยนำพระ “ทันตธาตุ” เข้ามายังบริเวณที่เป็นเมืองนครศรีธรรมราช สาระของตำนานจึงเป็นการผูกเรื่องราวการสร้างพระบรมธาตุและเมืองนครศรีธรรมราชเชื่อมโยงกับประวัติพระพุทธศาสนา โดยมีการสอดแทรกเรื่องราวเหตุการณ์บ้านเมืองลงไปในเรื่องหาด้วย ที่น่าสนใจก็คือ สาระของตำนานฉบับนี้จะสะท้อนความหลากหลายในด้านผู้คนวัฒนธรรมความเชื่อ ให้ความสำคัญโดยเฉพาะการสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรมโดยผ่านการเคารพเชื่อถือ

“พระบรมธาตุ” ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช (ธิดา สาระยา, 2539, หน้า 127) นอกจากนี้สาระของตำนานยังสะท้อนถึงการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองของอยุธยาสู่หัวเมืองภาคใต้ โดยพยายามเข้าครอบงำความเชื่อของท้องถิ่นผ่านรูปแบบการอุปถัมภ์ค้ำชูพุทธศาสนาจากราชสำนักที่เป็นไปพร้อมกับการพยายามล้มล้างความเป็นศูนย์กลางความเชื่อของเมืองนครฯ ด้วยการ ตั้งศูนย์กลางทางวัฒนธรรมขึ้นใหม่จากการก่อกำเนิดและการสถาปนาพระบรมธาตุขึ้นตามที่ต่างๆ ในภาคใต้ กระบวนการเหล่านี้จึงทำให้ปริมณฑลของความหลากหลายแผ่ขยายออกทั่วดินแดนท่ามกลางความพยายามรักษาเอกภาพในการเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาผ่านพระบรมธาตุของหัวเมืองนครฯ

สาระของตำนานทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครศรีธรรมราช ยังมีความน่าสนใจในแง่ของการให้ภาพความหลากหลายไว้หลายแง่มุม ตั้งแต่ภาพกำเนิดและการขยายตัวของชุมชนในสมัยราชวงศ์เพชรบุรีว่า เกิดจากการย้ายเข้าออกของคนภายนอกที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งโดยคนพวกนี้เข้ามาหักล้างถางพง “ทำป่าให้เป็นนา” อยู่บ่อยครั้ง ผู้ที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งใหม่มีทั้งคนจากเพชรบุรี อยุธยา และพวก “เชื้อแขกขวา” (ธิดา สาระยา, 2539, หน้า 126) สาระของตำนานยังแสดงให้เห็นว่าเมืองนครฯ มีความชอบธรรมในฐานะการเป็นศูนย์กลางของความหลากหลายผ่านการอธิบายด้วยความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุเพื่อสร้างสิทธิธรรมในการปกครองตั้งข้อความในตำนานที่กล่าวถึงพญาศรีธรรมโศกราชเร่งคนทั้งหลายให้ทำพระมหาธาตุลงรักปิดทองแล้วกะเกณฑ์หัวเมือง 12 นครที่ประกอบด้วย เมืองญี่ปุ่น เมืองปะหัง เมืองกลันตัน เมืองตานี เมืองไชยา เมืองชุมพร เมืองบางสะพาน ฯลฯ ให้ช่วยทำพระมหาธาตุ อย่างไรก็ตามหากย้อนไปในเรื่องกระบวนการ “การทำนาให้เป็นป่า” ดังกล่าวก็ยังเป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญในประวัติศาสตร์ของภาคใต้ เพราะเกิดการขยายตัวของชุมชนจากบริเวณสันทรายชายฝั่งทะเลไปสู่การตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำ จนทำให้ชุมชนชาวนาขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนดังปรากฏในตำนานเรื่อง “นางเลือดขาว” ที่มีสาระกล่าวถึงการสร้างวัดในชุมชนต่างๆ อยู่เสมอ ที่สำคัญก็คือชุมชนเหล่านี้จะมีความหลากหลายของผู้คน เพราะประกอบไปด้วย ชาวพื้นเมืองเดิม ชาวสยามที่เชี่ยวชาญการทำนาลุ่ม รวมทั้งชาวล้านนาที่โยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน

ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (สงบ สงเมือง, 2532, หน้า 164) จากข้อเท็จจริงของตำนาน จึงเป็นหลักฐานที่พอทำให้มองเห็นภาพความหลากหลายทางสังคมของภาคใต้ในยุคนี้ ได้ว่า เป็นแหล่งที่รวมกันของชนชาติต่างภาษาและวัฒนธรรมโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองนครซึ่งอยู่ภายใต้ราชวงศ์เพชรบุรีที่ใช้คติพระรัตนตรัยในการสร้างเอกภาพและ บูรณาการทางวัฒนธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกัน

เมื่ออยุธยาแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองเข้าสู่ดินแดนภาคใต้ นโยบายหนึ่งที่ อยุธยานำมาใช้ควบคู่กับการกระชับอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางก็คือ ความพยายามที่จะ ครอบงำความเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของท้องถิ่น ดังปรากฏเรื่องราวของ ปฏิกริยาดังกล่าวสะท้อนจากตำนานหลายเรื่อง เช่น ตำนานที่เป็นนิทานพื้นบ้าน อย่าง “สมเด็จพระเจ้าพะโคะ หรือ หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด” หรือนิทานเรื่อง “นางเลือดขาว” เป็นต้น กล่าวคือแม้ว่านิทานพื้นบ้านเหล่านี้จะมีสาระโดยรวมหรือ แก่นของเรื่องเชื่อมโยงไปสู่พระบรมธาตุที่นครศรีธรรมราชโดยผ่านการอธิบายด้วย นุคลัทธิฐานผู้วิเศษผู้มีบุญญาบารมีทางพุทธศาสนาของแต่ละท้องถิ่นก็ตามแต่สาระ ของตำนานหลายตอนก็มักจะผูกเรื่องเชื่อมโยงเข้าสู่การอุปถัมภ์ค้ำชูจากราชสำนัก ของสยามอยู่เสมอ เช่น “ตำนานสมเด็จพระเจ้าพะโคะ” ที่กล่าวถึงหลวงพ่ทวดว่าได้ บวชเป็นพระที่นครฯ แต่สำเร็จพระธรรมชั้นสูงที่อยุธยา ต่อมาท่านก็กลับมาสร้าง ความเจริญให้กับท้องถิ่นด้วยการบูรณะวัดวาอารามพระธาตุขึ้นหลายแห่งในบริเวณ ภาคใต้ เช่น ที่เมืองพัทลุง ฯลฯ เนื้อหาของตำนานนับว่าแสดงถึงนโยบายของราช สำนักอยุธยาที่พยายามใช้คติการกลบนาเพื่อครอบงำท้องถิ่นอย่างค่อยเป็น ค่อยไป

ปฏิกริยาระหว่างศูนย์กลางอยุธยากับท้องถิ่นที่สื่อผ่านตำนานต่างๆ ยัง สามารถเชื่อมโยงไปสู่การอธิบายกระบวนการจัดการกับความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรมในภาคใต้ของราชสำนักอยุธยาได้อีกหลายแง่มุม โดยเฉพาะการอุปถัมภ์ค้ำชู พระบรมธาตุจากราชสำนักตั้งสภาระที่สื่อผ่านตำนานทางศาสนา ตำนานสร้างเมือง ตำนานนิทานพื้นบ้านและตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุและประวัติวัดตามสถานที่ต่างๆ เพราะโดยสาระของตำนานล้วนสะท้อนถึงวัฒนธรรมร่วมของสังคมพุทธอาณาจักร และขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับการอุปถัมภ์วัดที่เป็นอิทธิพลของราชสำนักอยุธยา ดังกรณี การกลบนา ชำพระ ซึ่งในตำนานมักใช้คำเรียก “ชำพระโยมสงฆ์” “นาจังหัน” (ตำนาน พระธาตุนครศรีธรรมราช, 2505, หน้า 89 - 95) ซึ่งเป็นการอุทิศคนเพื่อรับใช้ดูแล

ศาสนา รวมทั้งการอุทิศตนให้เป็นข้าพระเพื่อดูแลวัด กรณีดังกล่าวจึงสะท้อนถึงกระบวนการในการสร้างชุมชนที่หลากหลายให้เกิดขึ้น กล่าวคือเมื่อมีการทำสงครามและกวาดต้อนผู้คนลงมาอยู่อาศัยร่วมกัน ผู้คนจำนวนหนึ่งนั้นอาจถูกยกให้เป็นข้าพระ ซึ่งการโยกย้ายกลุ่มชนโดยผ่านกระบวนการดังกล่าวของราชสำนักอยุธยาส่งผลให้ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ภาษาและวัฒนธรรมได้เข้ามาอยู่ร่วมกัน ในภาคใต้โดยมีพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางความเชื่ออันสูงสุดท่ามกลางความเชื่อดั้งเดิมอันหลากหลาย นอกจากนี้การให้ความเคารพต่อพระธาตุนครศรีธรรมราชในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ยังก่อให้เกิดธรรมเนียมประเพณีการบูชาที่เชื่อมโยงไปสู่การสร้างบูรณการทางสังคม วัฒนธรรม อันเป็นกลไกทางการเมืองอย่างหนึ่งสำหรับการปกครองของพุทธอาณาจักรในสังคมโบราณ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539, หน้า 173)

ในส่วนบริเวณภาคใต้ตอนล่างซึ่งอยู่ในเขตอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอิสลามนั้น ก็มีจารีตในการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนานเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเป็นการเขียนภาษามลายูที่นิยมเรียกกันว่า “อะคาเยเกติ๊ะ” หรือ อิกกายัต (Hikayat) เช่น ตำนานปัตตานี (Hikayat Pattani) ตำนานไทรบุรี (Kedah Annals) หรือ (Hikayat Marong Mahawangsa) ตำนานเหล่านี้มีจุดหมายในการเขียนที่กล่าวถึงที่มาของเชื้อชาติมลายูและการยอมรับการตั้งถิ่นฐานเดิมของชาวสยาม รวมทั้งการวางรากฐานของอารยธรรมอินเดียดั้งเดิม นอกจากนี้ตำนานยังกล่าวถึงความเก่าแก่ของอาณาจักรโบราณบริเวณเมืองปัตตานี รวมทั้งอาณาจักรโบราณที่ชื่อว่า “ลังกาสุกะ” (ไข่มุก อุทยานลี, 2544, หน้า 180) ที่น่าสนใจก็คือ ในตำนานปัตตานีได้กล่าวถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์เมื่อแรกสร้างปัตตานี ที่เรียบเรียงข้อมูลจากตำนานเมืองอิกกายัต เกติ๊ะ มีการอธิบายเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ของกำเนิดเมืองแถบคาบสมุทรมลายู คือ เมืองไทรบุรี เประ ปัตตานี กลันตัน อันสืบเชื้อสายจากต้นสกุล “ราชามะระโฮวังษา” โดยทั้งสี่เมืองปกครองอย่างบ้านที่เมืองน้อง มีไทรบุรีเป็นเมืองปฐมวงศ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการจัดการปกครองในเมืองเหล่านี้ ในขณะที่เดียวกันหัวเมืองทั้งสี่ต่างเกรงอิทธิพลของรัฐไทยเพราะพบข้อความที่กล่าวถึงการส่งบรรณาการให้สุโขทัยที่เป็นไปพร้อมกับการที่สุโขทัยก็พยายามแผ่อิทธิพลแทรกแซง

หัวเมืองเหล่านี้ ในตำนานปัตตานีฉบับ ชื่อเกาะเราะห์ หรือรามาดัน มลายูปัตตานี ยังมีข้อความที่น่าสนใจอีกอย่างก็คือ การกล่าวถึงถิ่นเดิมของชาวมลายูมีชาวสยามอาศัยอยู่โดยชาวสยามจะมีอำนาจเหนือเมืองปะหัง เคดาห์ กลันตัน ปัตตานี ฯลฯ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราชหรือลิกอร์ ส่วนศูนย์กลางในท้องถิ่นของชาวสยามที่เมืองปัตตานีอยู่ที่เมืองปาราวัน อย่างไรก็ตามก็เนื่องจากชาวสยามไม่นิยมตั้งบ้านเรือนริมทะเลจึงย้ายไปทำกินที่อื่นพลเมืองจึงลดลง ในขณะที่ชาวมลายูมีพลเมืองเพิ่มขึ้น ในตำนานยังกล่าวถึงเมืองปัตตานีว่ามีความรุ่งเรืองมากโดยเฉพาะสมัย “รายาอินทิรา” โดยมีการติดต่อค้าขายกับชาวสยาม ชาวจีน ชาวอินเดีย และยุโรป (ดูเพิ่มเติมใน ไข่มุก อุทยานลี้, 2544, หน้า 234 - 243) เมื่อพิจารณาสาระของตำนานปัตตานีจึงพอทำให้มองภาพของสังคมปัตตานีในยุคหนึ่งว่ามีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม แม้ว่าวัฒนธรรมอิสลามจะเป็นแกนกลางหรือเป็นวัฒนธรรมของผู้คนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามเมื่อสยามแผ่ขยายอิทธิพลเข้าครอบงำหัวเมืองมลายูเหล่านี้ได้อย่างเต็มที่แล้วราชสำนักสยามเองก็พยายามใช้กระบวนการทางความเชื่อเพื่อทดแทนหรือคานอำนาจด้วยวิธีการต่างๆ ดังสื่อผ่านตำนานของท้องถิ่น เช่น “ตำนานหลวงพ่อดวด” ที่กล่าวถึงอภินิหารของหลวงพ่อดวดมีชื่อเสียงไปถึงไทรบุรี โดยท่านได้สร้างวัดโกระหนือที่ไทรบุรี มีการเผยแพร่ศาสนาไปถึงที่นั่น และท่านยังเป็นเจ้าอวาสวัดช้างให้ที่ปัตตานี เป็นต้น กระบวนการดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นว่าราชสำนักสยามแม้จะมีอำนาจเบ็ดเสร็จในทางการเมืองแต่นโยบายหนึ่ง ซึ่งจำต้องเข้าจัดการก็คือ การสร้างอิทธิพลทางความเชื่อให้เหนือกว่าวัฒนธรรมอิสลามที่วางรากฐานอันมั่นคงในภูมิภาค ด้วยเป้าหมายเพื่อสร้างเอกภาพและบูรณาการทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นแม้จะเป็นไปด้วยความยากลำบากก็ตาม กรณีดังกล่าวจะเห็นได้จากการปรากฏตัวของบุคคลอิษฐาน ผู้มีบุญปฏิหาริย์และวีรกรรมของวีรบุรุษที่สื่อผ่านทางตำนานต่างๆ อาทิ เกี่ยวกับเรื่องราว “ลี้มโก้เหนียว” และ “ลี้มเเตะเคียม” ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งนี้เพื่อเป็นการอธิบายในเชิงสัญลักษณ์ของความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของราชสำนักที่เหนือกว่าวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายสำคัญก็คือ การจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มชนหลากหลายให้อยู่ภายใต้ราชสำนักอยุธยาอย่างสงบเรียบร้อย

อาจกล่าวได้ว่า สารของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนานนั้นสามารถอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภาคใต้ได้ค่อนข้างชัดเจนหากเทียบกับประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบจารึกที่มีสาระอิงอยู่กับศาสนาเป็นหลัก โดยในขณะเดียวกันตำนานภาคใต้ก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นในแง่การให้ภาพการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมในดินแดนภาคใต้ โดยกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนาจะอาศัยความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุเป็นแกนกลางการยึดเหนี่ยว ในขณะที่กลุ่มชนที่เป็นมุสลิมก็จะมีวัฒนธรรมอิสลามเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความพยายามเข้าครอบงำของสยาม การจัดระเบียบความสัมพันธ์ของราชสำนักอยุธยาบนความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของภาคใต้นั้นจึงเป็นภาพที่ปรากฏในสารของประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่คงความสืบเนื่องมาโดยตลอดแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการบันทึกประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ทำให้เกิดจารึกการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารเมืองขึ้นในเวลาต่อมาก็ตาม

พงศาวดารการเมือง : ความหลากหลายภายใต้ราชอาณาจักรสยาม

พงศาวดารหรือพระราชพงศาวดารจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ของบ้านเมืองหรือเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ โดยจารึกการเขียนนั้นจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ขึ้นมามีบทบาทภายใต้คติเทวราชาที่จำเป็นต้องมีการอ้างสิทธิธรรมในการปกครองโดยการจดบันทึกเรื่องราวในรูปแบบของพระราชพงศาวดารแทนการบันทึกแบบตำนานที่เป็นจารึกการบันทึกภายใต้คติอุดมการณ์ของพุทธศาสนา ส่วนการเขียนพงศาวดารเมืองนั้นจะมีสาระที่เป็นเรื่องราวของเหตุการณ์และประวัติผู้ปกครองในหัวเมืองนั้นๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อเป็นการอ้างสิทธิธรรมในการปกครองและการสืบต่ออำนาจการเป็นเจ้าเมืองภายในสายตระกูลของตนจนส่งผลให้เกิดประเพณีการสืบต่ออำนาจในกลุ่มเครือญาติอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้น ก่อให้เกิดการปกครองรูปแบบ “คนอธิปไตย” ในหมู่ขุนนางของหัวเมืองต่างๆ โดยกลุ่มขุนนางเหล่านี้ต่างบันทึกประวัติของตระกูลตนในฐานะเจ้าเมืองของราชอาณาจักรสยาม สำหรับการบันทึกพงศาวดารเมืองของภาคใต้ที่มีเมืองต่างๆ ถึงเก้าเมืองนั้นจะมีการบันทึกพงศาวดารถึงสิบสองฉบับ เช่น พงศาวดารเมือง ถลาง สงขลา พัทลุง ปัตตานี

ฯลฯ (ดูเพิ่มเติมใน สงบ สงเมือง, 2532, หน้า 180 - 188) โดยมีช่วงเวลาของการบันทึกอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2384 - 2471 ที่ตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์

จารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ภาคใต้ในรูปแบบพงศาวดารเมืองนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลกลางที่ต้องการรวมศูนย์อำนาจการปกครองด้วยการใช้ประวัติศาสตร์ เพื่อมุ่งอธิบายความเป็นมาของท้องถิ่นเชื่อมโยงสู่สาระทางประวัติศาสตร์ของส่วนกลาง เพื่ออธิบายถึงความเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติ โครงสร้างเนื้อหาของพงศาวดารเมือง จึงมีการจัดลำดับเวลาของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเหมือนกับยุคสมัยของประวัติศาสตร์ส่วนกลาง คือตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตามลำดับอันเป็นไปตามแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือประวัติศาสตร์ชาติ (ดูเพิ่มเติมใน ไข่มุก อุทยานวลี, 2547, หน้า 1 - 11) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจารีตการบันทึกพงศาวดารเมืองในภาคใต้โดยภาพรวมจะเป็นการเขียนที่อยู่ภายใต้การครอบงำด้วยอุดมการณ์ของรัฐชาติแต่สาระของพงศาวดารเมืองหลายฉบับกลับสะท้อนความหลากหลายภายในบ้านเมืองนั้นได้น่าสนใจ เช่น **พงศาวดารเมืองพัทลุง** ที่บันทึกโดยขุนนางท้องถิ่นคือ “หมื่นสนิทภิรมย์” มีข้อความหลายตอนที่บอกถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับ กบฏ ปัญญาโจรสลัด การส่งเจ้าเมืองมาปกครองพัทลุงจากส่วนกลาง การก่อกบฏซึ่งสะท้อนถึงการควบคุมกำลังคนของพระสงฆ์ตามหัวเมืองโดยใช้องค์การของสถาบันพุทธศาสนาเป็นผู้ควบคุมการเรียกช่วยเมืองสำคัญๆ ฯลฯ และข้อความสำคัญที่มีกบฏปรากฏในพงศาวดารพัทลุงอยู่เสมอก็คือ การแต่งตั้งเจ้าเมืองและการก่อกบฏของคนของวัดหลวงโดยราชสำนักอยุธยา นอกจากนี้ยังมีข้อความกล่าวถึงหัวเมืองที่ขึ้นต่อเมืองพัทลุงก็คือ เมืองปะเหลียน เมืองจะนะ เมืองเทพา และเมืองสงขลา สาระของพงศาวดารพัทลุงได้สะท้อนถึงการคลี่คลายของรูปแบบการปกครองและความสำคัญของหัวเมืองท้องถิ่นไปสู่ศูนย์อำนาจรัฐสยามที่มีอิทธิพลเหนือกว่า โดยในขณะเดียวกันก็ได้สะท้อนถึงความพยายามเข้าจัดการความหลากหลายในทางชนชาติ วัฒนธรรมด้วยอำนาจรัฐผ่านการก่อกบฏได้อย่างน่าสนใจ **พงศาวดาร เมืองสงขลา** เป็นพงศาวดารท้องถิ่นที่บันทึกโดย “พระยาวิเชียรคีรีฯ” (บุญสังข์) มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการรวบรวมเรื่องราวตระกูลของจีนเหยียง หรือตระกูล ณ สงขลา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเชื้อสายต่างชาติ สาระของพงศาวดารสงขลาได้สะท้อนถึงความหลากหลายทางชนชาติในเมืองสงขลาที่อยู่

ภายใต้การปกครองของชาวจีนเชื้อสายเจ้าเมืองสงขลา รวมทั้งการควบคุมหัวเมืองของสงขลาที่ประกอบด้วยไทรบุรี ตรังกานู กลันตัน บัตตานี ที่เป็นชาวต่างชาติต่างภาษา จนทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น กบฏเจ้าเมืองบัตตานี กบฏเจ้าเมืองไทรบุรี

พงศาวดารเมืองบัตตานี เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เนื้อหาเป็นการเรียบเรียงประวัติศาสตร์บัตตานีตั้งแต่สมัยอยุธยา พงศาวดารฉบับนี้มีสาระที่สะท้อนถึงความหลากหลายของสังคมได้อย่างน่าสนใจ เช่น กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยนางพระยาบัตตานีศรีตะวันเจ้าเมืองบัตตานี ในเรื่องเกี่ยวกับสังคมชาวจีนในบัตตานีที่สื่อผ่านตำนานประวัติของหลิมโกเหนี่ยว น้องสาวของหลิมโต๊ะเคียม ซึ่งมาแต่งงานกับหญิงชาวมุสลิมและตั้งรกรากอยู่บัตตานีมานานแล้ว

สาระพงศาวดารยังกล่าวถึงการนำกำลังไพร่ชาวไทยเข้ามาอยู่ในบัตตานีเพื่ออารักขาผู้ว่าราชการเมืองบัตตานี คือ ปลัดจนะนะ (ขวัญชัย) ตามคำบัญชาของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รวมทั้งการแต่งตั้งขุนนางตำแหน่งต่างๆ **พงศาวดารเมืองถลาง** ที่แต่งโดยนายเริก และคณะ มีสาระกล่าวถึงการควบคุมไพร่หลวง พลเมืองต่างๆ คือ ตะกั่วป่า พังงา ถลาง ตะกั่วทุ่ง การหลบหนีเลขไพร่ในหัวเมืองตอนใต้ (ไพร่หนีนาย) การจัดทำบัญชีทางว่าไพร่พล เป็นต้น **พงศาวดารเมืองไทรบุรี** มีสาระกล่าวถึงประวัติของเมืองไทรบุรี ตั้งแต่ต้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 สาระสำคัญจะเป็นเรื่องราวของประวัติต้นตระกูลเจ้าผู้ครองเมืองไทรบุรี ที่เป็นชาวมุสลิม อารมณ์ความน่าสนใจของพงศาวดารฉบับนี้ก็คือเป็นการพยายามชี้ให้เห็นถึงการปะทะสังสรรค์ทางความเชื่อโดยพยายามสะท้อนถึงอิทธิพลของชาวอาหรับต่อสายสกุลของผู้ปกครองและการนับถือพุทธศาสนาของเจ้าเมืองในลำดับที่ 1 - 6 ต่อมาได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไทรบุรีเมื่อตกเป็นประเทศราชไทย ได้มีการให้เจ้าเมืองที่เป็นคนไทยไปปกครองในบางสมัยเช่นโปรดให้พระยาบริรักษ์ภูเบศร์กับบุตราเจ้าพระยานครศรีธรรมราชไปปกครอง เป็นต้น **พงศาวดารเมืองกลันตัน** มีสาระสำคัญที่น่าสนใจก็คือมีข้อความบางตอนสะท้อนถึงความพยายามของสยามที่จะเข้าไปจัดการกับเมืองภายในของกลันตันโดยเฉพาะปัญหาการแย่งชิงอำนาจ ซึ่งสยามก็แก้ไขหลายวิธี เช่น โยกย้ายกลุ่มอำนาจบางกลุ่มมาอยู่ที่หนองจิก รวมทั้งใช้เมืองสงขลาและนครศรีธรรมราชคอยสอดส่องดูแลแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ฯลฯ ดังนั้นความหลากหลายที่ปรากฏในสาระของพงศาวดารเมืองเหล่านี้ โดยภาพรวม

จึงเป็นการแสดงถึงความพยายามของรัฐบาลกลางที่จะเข้าจัดการกับท้องถิ่นภาคใต้ที่เต็มไปด้วยผู้คนต่างชาติต่างภาษาต่างศาสนา เพื่อกระชับอำนาจสู่รัฐบาลกลางตามอุดมการณ์ของรัฐชาติ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการสลายความเป็นท้องถิ่นนิยมหรือจิตสำนึกต่อท้องถิ่น และการจงรักภักดีต่อตระกูลท้องถิ่นและราชวงศ์เดิม โดยมุ่งให้ประชากรหลากหลายเหล่านี้หันมาจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ที่เป็นแกนหลักของประเทศชาติแทน

บทส่งท้าย

วิวัฒนาการงานเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้แม้โดยภาพรวมจะไม่ต่างจากภูมิภาคอื่นมากนัก ในแง่ยุคสมัยและในแง่จารีตการบันทึก แต่หากพิจารณาดูโดยสาระแล้ว งานเขียนในภาคใต้กลับสะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นเรื่องความหลากหลายทั้งในภาษา ลัทธิศาสนา และวัฒนธรรมของหมู่ชนชาติที่มีประสบการณ์ร่วมกันมานับแต่อดีต สาระของประวัติศาสตร์นั้นยังแสดงถึงภูมิปัญญาในการสร้างบูรณาภาพของชนชาติผ่านกระบวนการต่างๆ ทั้งผสมผสาน ทัดทาน คานอำนาจ ตลอดจนครอบงำด้วยพลังศรัทธา ด้วยพลังความเชื่อ ด้วยเงื่อนไขวัฒนธรรมและความเข้มแข็งทางการเมือง ทั้งนี้เพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ของผู้สูงกว่าทางวัฒนธรรมและของผู้มีอำนาจทางการเมืองอันแข็งแกร่งต่อหมู่ชนหลากหลายวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันได้ในสังคมตามบริบทของประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัย การทำความเข้าใจต่อการศึกษาดังกล่าวควรพิจารณาจากบริบทของประวัติศาสตร์ภาคใต้ด้วยมุมมองดังกล่าว อาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาดังกล่าวได้ให้มีสีสัน มีชีวิตชีวา มีความรอบด้านขึ้น และยิ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในเงื่อนไขและรากเหง้าปัญหาต่างๆ ของท้องถิ่น โดยเฉพาะปัญหาชายแดนภาคใต้ในบางประการ เนื่องจากการทบทวนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์นั้น จะเป็นอีกมิติหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการที่ใหม่ๆ ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2529). จารึกบนฐานพระพุทธรูปหัวเวียง. ในจารึกในประเทศไทย เล่ม 4.กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- ไข่มุก อุทยานวลี. (2547). การบันทึกประวัติศาสตร์ภาคใต้ในเอกสารประเภทพงศาวดาร เมืองภาคใต้สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : ประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบอำนาจของรัฐ. รัฐสมิแล. 25(1), 1 - 12.
- _____ (2544). การศึกษาหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทตำนานพื้นฐานภาคใต้ ประเทศไทย. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ธิดา สาระยา. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช. (2502). ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. (หน้า 46-63) พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทร์เดชา.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2523). ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ อัมรินทร์การพิมพ์.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2528). จารึกจากนครศรีธรรมราช. ใน รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3. (หน้า 300-314) กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 15. กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2536). สถานภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์ภาคใต้ในประเทศไทย พ.ศ.2503-2535. ใน รายงานการวิจัย สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ ในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2503-2535. (หน้า 148-175). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สงบ ส่งเมือง. (2530). วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- www.arcrint.ac.th สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2548
- www.nod.go.th สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2548